

8. Vides un reģionālās attīstības investīciju stratēģija 2000.–2002. – R.: VARAM, 2000. – 26 lpp.
9. LR likums "Par pašvaldībām" 1994.
10. Vides aizsardzības rīcības programma. – R.: VARAM, 1998.

VIDEI DRAUDZĪGI LAUKU PROJEKTI LATGALEĒ ENVIROMENT-FRIENDLY FARMING PROJECTS IN LATGALE

Eduards Matisāns, inženierzinātņu doktors, vadošais pētnieks, projekta vadītājs
Semjons Ivanovs, inženierzinātņu doktors, vadošais pētnieks
Institūta ielā 1, Ulbroka, Rīgas rajons, LV – 2130, Latvija
Tālrunis: +(371)2910879, fax: +(371)2910873, e-pasts: uzc@lanet.lv

***Abstract.** By evaluating the strong and the weak points of the Latgale region we can assert that its power lies in its natural resources which are luxurious in their mild modesty, with the best-preserved environmental originality in the north-eastern part of Eutrope. The weak point of Latgale is the poverty of the population and disarrayed infra-structure. To eliminate the weakness, balanced education of the population is needed, as well as profitable farming projects and support investments. A co-operation project was worked out by the Latvian Council of Science "Optimisation of the economic and social development of Latgale". During four years "Foundations of farming in Latgale" have been developed. This report deals with what has been done; in monographs, available just here, the members of the conference can obtain detailed information.*

Ievads

Izvērtējot Latgales reģiona tautsaimniecības stiprās un vājās puses, jāatzīst, ka, strādājot ar pašreizējām tehnoloģijām un organizāciju, sociālā situācija neuzlabosies, bet pastāv iespēja līdzsvarotai attīstībai, kur nepieciešams zinātnisks pamatojums.

Latvijas valsts rietumu un austrumu daļas vēsturiskā attīstība noritēja atšķirīgi. Ilgstoša Latgales atrašanās lietuviešu, poļu un pēc tam krievu pakļautībā (350 gadi) veicināja kultūras un saimnieciskās atšķirības un atpalicību. Šo Latgales atpalicību pastiprināja samērā nelielā zemes ražotspēja, kuru A. Boruks (1) vērtē 1,2 reizes zemāku kā vidēji pārējā Latvijas teritorijā. Arī cilvēku ar augstāko izglītību Latgalē ir divas reizes mazāk (Z. Matule), jauniešiem iespēja to iegūt ir 1,3 reizes zemāka kā vidēji valstī, bezdarbs Latgalē 4–6 reizes lielāks kā Rīgas reģionā. No 1991. gada iedzīvotāju skaits Latgalē samazinās par 1% gadā galvenokārt negatīvā dabiskā pieauguma dēļ. No katriem četriem latgaliešiem trim ieņēmumi zem krīzes iztikas minimuma. Tas latgaliešiem ir vēsturisks mantojums jeb zemaais starta laukums, ko ar likumu "Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem" 10.06.97 atzina LR Saeima un 3. pantā noteica, ka: "Šā likuma mērķis ir **radīt iespējas īpaši atbalstāmo reģionu paaugstinātai ekonomiskai attīstībai, lai veicinātu līdzvērtīgu sociālekonomisko apstākļu izveidošanos visā valsts teritorijā**" (izcēlums E.M.).

Latgales reģionā izveidota attīstības plānošanas padome, tās darbības veiksmei nepieciešamas zinātniskas izstrādes. Pašvaldības izstrādā teritoriju attīstības projektus, šo projektu izstrādē, izvērtēšanā vajadzīgs zinātnisks pamatojums. Valstī aizsākta administratīvi teritoriālā reforma, kas īpaši sarežģīta Latgalē, arī tai vajadzīgs zinātnisks pamatojums. Tautsaimniecības studiju programmām vajadzīgas zinātniskās izstrādes.

Pašreizējais sabiedrības dabas resursu un atkritumvielu apsaimniekošanas informatīvais līmenis (G. Noviks, 16) ir visai zems. Lai aktivizētu sabiedrību ilgspejīgās un līdzsvarotās ekonomikas attīstībai, ievērojot vides kvalitātes parametrus un racionālu resursu izmantošanu, nepieciešama tās ekoloģiskā izglītošana un attiecīgās informatīvās bāzes izveidošana. Tautsaimnieciskā aktualitāte ir saistīta ar nepieciešamību racionāli izmantot vietējos resursus, plaši ieviest augstvērtīgas tehnoloģijas to pārstrādāšanai. Projekts paredz arī šo jautājumu risināšanu.

Lai risinātu šos jautājumus, četru augstskolu zinātnieki un trīs zinātnisko institūtu zinātnieki iesniedza sadarbības projekta "Latgales ekonomiskās un sociālās attīstības optimizācija" (vadītājs E. Matisāns) pieteikumu un saņēma Latvijas Zinātnes padomes finansiālu atbalstu. Šis ziņojums ir daļa no pētījumu rezultātiem, ko var apzīmēt ar kopējo nosaukumu "Saimniekošanas pamati Latgales laukos", kas tiek publicēti 9 monogrāfijās (1,2,3,4,5,6,7,8,16).

Šī pētījuma priekšrocība: sadarbība starp dažāda virziena pētniekiem. Sasniegt videi draudzīgus tehnoloģiskos risinājumus visiem projekta izpildītājiem atviegloja G. Novika pētījums "Ekotehnoloģijas pamati".

Sadarbības projekta mērķis

Veikt pētījumu un izstrādāt informācijas banku, zinātniski pamatotu normatīvo bāzi, izpildmehānismu, lai

- I. paaugstinātu saimniekošanas ienesīgumu Latgales reģionā;
- II. veicinātu iedzīvotāju labklājību Latgalē; pakāpenisku sociālo un ekonomisko atšķirību izlīdzināšanu Latgales reģionā un Latvijas valstī;
- III. uzlabotu reģiona tautsaimniecības vadīšanu, tuvinātu izpildvaru un sabiedrību saimniekošanas darbā;
- IV. aktivizētu reģiona iedzīvotājus;
- V. līdzsvaroti izmantotu reģiona resursus;
- VI. veicinātu tiesiskumu, varas struktūru darba atklātumu, demokrātisku un cilvēcisku attiecību attīstības iespējas;
- VII. sagatavotu priekšnosacījumus Latgales kultūras mantojuma izmantošanai Latvijas valsts atdzimšanā.

Pētījumu metodika

Izmantojam standartizētu informāciju par lauku saimniecībām (SUDAT, 14), kas balstās uz ES FAND (13), un speciāli iegūtu informāciju par atsevišķām saimniecībām un atsevišķiem pētījumu procesiem.

Pētījumi veikti 5 ienesīgas saimniekošanas virzienos: piensaimniecība, aitikopība, gaļas šķirnes liellopu audzēšana, linkopība un cūkkopība. Katram saimniekošanas virzienam izstrādāta vīzija (1,2,3,4) vismaz līdz 2006. gadam un realizācijas mehānisms (1,2,3,4), izstrādātas galvenās ekonomiski izdevīgas, energotaupošas, videi draudzīgas ražošanas tehnoloģijas (1,2,3,4,5,6,7,16). Veikti ražošanas izmaksu optimizācijas aprēķini (1,2,3,4,5,6,7) un noteikti rekomendējamie ierobežojumi (1,2,3,4,5,6,7,16). Piemēram, pētījumu rezultāti par videi draudzīgu nozari aitikopību apkopoti monogrāfijā "Aitikopība".

Piemērs: aitkopības pētījumu kopsavilkums

Aitkopība varēs pastāvēt, tikai nodrošinot jēru gaļas dzīvmasas un ES standartiem atbilstošu kautķermeņu eksportu. Lai varētu jērus un aitas gaļu eksportēt, nepieciešams ganāmpulku pavairot.

- I. No 1939. gada aitu skaits samazinājies 54 reizes, un 2000. gadā ar 27 tūkstošiem aitu valstī aitkopība ir likvidācijas stadijā. Realizējot projektu miljons aitu ("M-A"), 6 gadu laikā ganāmpulku var palielināt līdz 100 tūkstošiem, t. sk. 28. tūkst. tūršķirnes aitu.
- II. Lai atjaunotu eksportspējīgo aitkopības nozari, Latvijas aitu audzētāju asociācija (LAAA) izstrādā aitkopības ilgspējīgas attīstības projektu, kam par pamatu varētu izmantot saimniekošanas "M-A" modeli. Šajā gadījumā aitas pamatā audzē specializētās saimniecībās ar ganāmpulku vismaz 180 aitas uz 60 – 120 ha zemes. Latvijā veidojamas vismaz 3500 šādas saimniecības. Lopbarības sagatavošanai lieto mūsdienu tehnoloģijas. Aitu mītņu ierīkošanai izmanto neaizņemtās celtnes laukos.
- III. "M-A" modelis parāda, ka aitkopības attīstības projekts salīdzinājumā ar celulozes rūpnīcas celtniecības projektu ir būtiski izdevīgāks.
 - A. Ar 2 reizes mazākiem līdzekļiem var gūt 1,6 reizes lielāku ieņēmumu, kas paliek Latvijā;
 - B. Sasniedzot projektēto jaudu, tiek radītas 7500 jaunas darba vietas, kas desmitkārtīgi pārsniedz celulozes rūpnīcas projektā paredzēto. Projektēto aitu ganāmpulku iespējams sasniegt 14 gados bez ievērojama šķirnes materiāla importa. Kopējās investīcijas projektam "M-A" ir 10 reizes mazākas par celulozes projektā paredzētajām. Valsts investīcijas aitkopības projektā kļūs par Latvijas mazo uzņēmēju (3000 ÷ 5000 uzņēmēju) kapitālu nevis ārzemju lielkapitālistu guvumu;
 - C. "M-A" projekts ir videi draudzīgs, sakopj 4000 km² valsts teritorijas. Celulozes rūpnīca pie Daugavas vienmēr būs draudīga upei un upes baseina iedzīvotājiem;
 - D. Latvijas valstij nav jānodod ārzemniekiem meži un zeme;
 - E. Investīcijas projektā jāiegulda pa daļām 14 gadu periodā. Pēc valsts atbalsta granta saņemšanas aitkopības saimniecība jau otrajā gadā ir eksportspējīga un rentabla;
 - F. Projekta realizēšanu jebkurā stadijā var apturēt (piemēram, samazinās jēra gaļas pieprasījums ES), celulozes rūpnīcas celtniecību pusceļā nevar pārtraukt. Galīgas neveiksmes gadījumā ganāmpulku var izpārdot un atgūt 80% līdzekļu. Nojaucot celulozes rūpnīcu, līdzekļus neatgūsim un Daugavu neiztīrīsim;
 - G. "M-A" projekts apturēs 0,4 milj. ha lauksaimniecības zemju degradāciju un novērsīs zemes iekopšanu jau ieguldīto Ls 60 milj. zaudēšanu.

Ieteikumi aitkopībā

- I. Lai novērstu aitkopības nozares likvidāciju LAAA sagatavo un slēdz līgumu ar valdību vismaz uz 6 gadiem par aitkopības attīstību Latvijā un valsts atbalstu šī projekta realizācijā. Valsts atbalsts tiek piedāvāts publiskās izsolēs kapitāla grantu veidā. Pirmajā gadā izsolāmi 15 ÷ 45 granti 180 – 200 aitu ganāmpulku izveidošanai. Viena granta maksimālā vērtība Ls 19,5 tūkstoši. Grantu īsto vērtību noteiks izsole, un tā vērtība vienmēr būs mazāka par Ls 19,5 tūkst. Līgumā paredzama aitkopības attīstība pa gadiem un pušu ieguldījums šajā projektā. Atbalsta maksājumu apjoms, termiņi un veids ir galvenais šī līguma priekšmets. Tie var būt valsts kapitāla granti, subsīdijas ganāmpulka izveidošanai, tehnikas un zemes iegādei, procentu atlaides kredītiem, dalība veterinārā, zootehniskā palīdzībā, atbalsts eksporta organizēšanā.

II. Pēc līguma noslēgšanas ar valdību LAAA slēdz līgumus ar Izglītības un zinātnes ministriju par zemnieku izglītošanu, ar Latvijas Zinātnes padomi par sadarbību un zinātnisko palīdzību, ar Gaļas pārstrādātāju asociāciju un Amatniecības kameru par sadarbību.

Līdzīgā kārtā sagatavoti priekšlikumi gaļas šķirnes liellopu nozares attīstībai (4), specializētu cūkaudzēšanas ģimenes fermu (7) un piensaimniecību veidošanai (5).

Lauksaimniecības vieta valstī

Neskatoties uz draudīgiem "pārtikas kariem" uz valsts robežas, pārpludināto iekšējo tirgu ar importa pārtiku (ap 50% un vairāk), neveiksmīgiem starpvalstu valsts tirdzniecības līgumiem mūsu pētījumi apstiprina, ka

- 1) Latvijas iedzīvotāji jānodrošina galvenokārt ar pašražotu pārtiku, un to varēs veikt, aizsargājot iekšējo tirgu;
- 2) lauksaimniecība nav parasta tautsaimniecības nozare, jo tai bez uzdevuma ražot pārtikas produktus un izejvielas ir vēl divi ļoti svarīgi mērķi – dabas aizsardzība un lauku telpas piepildīšana jeb aizņemšana ar savas valsts pilsoņiem;
- 3) lauksaimniecība ir stratēģiska nozare, kas nodrošina tautas saimniecības neatkarības pamatus; izputinot to, valsts zaudē arī savu politisko un saimniecisko neatkarību – šī iemesla dēļ visās attīstītajās valstīs veic tieša un netieša valsts atbalsta politiku lauksaimniecībā.

Līdzšinējā Latvijas valsts lauksaimniecības politikas prakse nesakrīt ar minēto.

Latgales pārtikas iekšējā tirgus ietilpība ir neliela – apmēram 230 tūkst. pircēju. Visoptimistiskākajā gadījumā var cerēt, ka Latgales iekšējo pārtikas tirgu piepildīs pašražotās preces 90% apmērā. Lai tirgum un lauku iedzīvotāju pašapgādei saražotu vajadzīgo pārtiku, rēķinot 2006. gadā Latgalē sasniedzamu ražu 2000–2500 b.v/ha, būs nepieciešams apsaimniekot apmēram 280 tūkst. ha un pārvērst vajadzīgos maizes un lopkopības produktos. Tas nozīmē, ka pārredzamā nākotnē pārtikas preču produkcijas ražošanai un lauksaimnieku pašapgādei būs vajadzīgas tikai divas trešdaļas aramzemes, bet, kļūstot par ES dalībvalsti, šīs platības vēl par trešdaļu būs jāsamazina. Pastāv kapitāla agresīvo interešu spiediena pazīmes mazāk labvēlīgos reģionos (17). Tāpēc varas gaitēnos pastāv reāli draudi likvidēt preču lauksaimniecību Latgalē. Līdz ar to zudīs vides sakopšanas pamatstruktūra un finansēšanas avoti vides sakopšanai Latgalē.

Lauksaimniecības produkcijas ražotāji, tāpat kā jebkuras citas nozares uzņēmēji, būs dzīvotspējīgi tikai tad, ja viņi spēs izturēt konkurences cīņā ar analogiskas produkcijas citzemju ražotājiem pie līdzīgiem noteikumiem. Lai varētu šādi saimniekot, zemes lietotājiem jābūt pieejamai patiesai un operatīvai tirgus, tehnoloģiskai un tiesiskai informācijai. Jābūt valsts atbalstam ražošanas uzsākšanai un ilgtspējības nodrošināšanai. Panākumi jāgūst sākumā vietējā tirgū, jo to var aizsargāt ar kvotām un kompensācijas maksājumiem. Vietējo ražojumu pārdošanas cena būs zemāka uz transporta izmaksu ietaupījuma rēķina. Ražošanas izmaksas un lauksaimniecības subsidēšanas apmēri būtiski nedrīkst atšķirties no tiem, kādi ir analogiskas produkcijas piegādātājiem ārvalstīs. Pie pašreizējām Latvijas valsts iespējām šo nosacījumu izpildīt ir ārkārtīgi grūti. Lai valdība rēķinātos ar šiem lauku cilvēku izdzīvošanas nosacījumiem un lai lauku ražotāji varētu racionāli strādāt, jāapvienojas ražotāju interešu grupās, asociācijās, jākooperē pārstrāde un pašapgāde, jānodibina ražotāju pašpārvalde. Strādājot līdzšinējā vienpatībā, noteikti izputēsīm.

Eksports un saimniecību lielums

Lauksaimniecības pamatā jābūt orientācijai uz vietējo tirgu un tikai dažu produkcijas veidu eksportu. Latgales lauku eksportpreces būtu: kokmateriālu, līnšķiedras un piensaimniecības izstrādājumi, augstvērtīga liellopu un aitas gaļa, ārstniecības augi, biškopības produkti,

mājamatniecības darbi. Sasniegt pasaules tirgus prasībām atbilstošu kvalitātes līmeni lauksaimniecībā ir vienkāršāk un lētāk nekā rūpniecībā. Latvijas lauksaimniecības produkcijas kvalitātes iespējas palielina tas, ka izlietojam ievērojami mazāk ķīmikāliju un pesticīdu nekā citur. Lielākās saimniecībās ražošana ir rentablāka, bet Latgales apstākļos ar tās neviendabīgo reljefu un ievērojot sociālo mentalitāti (savs kaktiņš, savs stūrītis zemes) par vispiemērotāko saimniecības tipu jāatzīst ģimenes saimniecības. Latvijas lauku nākotnes modelis nav lielsaimnieku un kalpu zeme. Ģimenes saimniecības lielumam Latgalē vajadzētu būt 30–50 govīs vai 60–150 gaļas šķirnes nobarojamie liellopi, 150–250 aitu mātes, specializēta tehnisko kultūru saimniecība ar 20–30 ha rapša vai linu. Tādu saimniecību Latgalē pašreiz ir maz. To radīšana var notikt lēni un pakāpeniski ar valsts atbalstu nodrošinot lētus kredītus.

Pašreiz mazzemnieki (87%) vāji piedalās preču tirgū, un viņu ieņēmumi no preču ražošanas nesedz ģimenes vajadzības. Šiem cilvēkiem jāpalīdz uzlabot viņu dzīvi vispirms kārtā, lai spētu skolot savus bērnus (līdz ar to arī radīt bērnus) un, galvenais, pašizglītoties. Mūsu augstāk minētie trīs galvenie valsts atbalsta virzieni būtu atspēriens, lai daļa no viņiem kļūtu par preču ražošanas saimniecībām vai uzsāktu citu pieprasītu nodarbi. Nav pieļaujams, ka Latgalē veidojas "tukšās telpas*" (18, 19) – pat veseli pagasti kļūst par sevi reproducēt nespējīgiem – tas nozīmē Latvijas valsts vēl tālāku samazināšanu.

Secinājumi

1. Latvijas valdība ar likumu ir izteikusi atbalstu Latgales reģiona ilgtspējīgai attīstībai. Lauksaimniecība un pārtikas produktu pārstrāde atbalstāmi prioritāri, jo iedzīvotāju nodrošināšana ar pašražotu pārtiku ir tautsaimniecības neatkarības pamats. Lauksaimniecība līdztekus pārtikas ražošanai nodrošina vides sakārtošanu un telpas aizņemšanu ar savas valsts pilsoņiem.
2. Pastāv kapitāla agresīvo interešu spiediena pazīmes nesekmēt lauksaimniecības attīstību mazāklabvēlīgos reģionos. Tāpēc varas gaitēnos pastāv reāli draudi likvidēt preču lauksaimniecību Latgalē. Līdz ar zudīs vides sakopšanas pamatstruktūra un finansēšanas avoti vides sakopšanai Latgalē.
3. Mūsaprāt, konkurētspējīgu lauksaimniecības preču ražošanu Latgalē varēs sasniegt uz videi draudzīgas zāles lopbarības ražošanas un izmantošanas piena lopkopībā, gaļas liellopu, aitu un kazu audzēšanā.
4. Latgalieši savu sociālo interešu aizstāvēšanu varēs panākt, aktīvi iesaistoties nevalstiskās organizācijās: ražotāju asociācijās, ražotāju un apgādes kooperatīvos, profesionālās un dabas draugu biedrībās, krājaizdevu sabiedrībās. Šajās organizācijās izkoptās idejas organizatori varēs realizēt Satversmes 2. panta kārtībā.

Literatūra

1. Zemkopības pamati Latgalē. – 1999. – 346 lpp.
2. Ienesīga tālumnīka saimniecība – 1999. – R.: Avots, 254 lpp.
3. Norvele G., Neilands J., Matisāns E. Aitkopība. – Ulbrokas Zinātnes centrs, 200. – 340 lpp.
4. Matisāns E., Uzeleņš J. u.c. Gaļas liellopu nozares attīstība Latvijā. – Ulbrokas Zinātnes centrs, 2001. – 150 lpp.
5. Laurs A., Priekulis J. Ekonomiski izdevīga piena ražošana. – Ulbrokas Zinātnes centrs, 2001. – 360 lpp
6. Ivaņovs S., Stramkale V. Linu ražošanas tehnoloģija un ekonomika Latgalē. – Ulbrokas Zinātnes centrs 2001. – 160 lpp.
7. Ilsters A. Tehniskais aprīkojums un ražotāja izmaksas cūkkopībā. – Ulbrokas Zinātnes centrs, 2001. – 155 lpp.

8. Meņšikovs V. Latgale ceļā uz konkurētspējīgu tirgu. – Daugavpils: DPU izdevniecība “Saule”, 1997. – 120.lpp.
9. Meņšikovs V., Peipiņa O. Atomenerģētika un cilvēka dzīves apstākļi (socioloģiskais aspekts). –Daugavpils: DPU izdevniecība “Saule”, 1999. – 113.lpp.
10. Baltgailis J. Pārejas ekonomikas pakāpes (Kā pasaules prakse transformējās Latvijas Republikā). – Daugavpils: DPU izdevniecība “Saule”, 1999. – 88.lpp.
11. Baltgailis J. Finanšu vadīšanas pamati pārejas ekonomikā (pēc Baltijas valstu piemēra). – Rīga: Baltijas Krievu institūts, SIA “Jumis”, 1999. – 128.lpp.
12. Meņšikovs V. Finanšu socioloģija. 15 dr.l. (manuskripts)
13. Definition of Variables used in FADN standard results. Community Committee for Farm Accountancy Data network (FADN). RI/CC 882 Rev. 6.1, European Commission Directorate – General for Agriculture. 2000.

SADZĪVES ATKRITUMU APSAIMNIEKOŠANAS PROJEKTS – VIDES KVALITĀTES UZLABOTĀJS AUSTRUMLATGALES REĢIONĀ EAST LATGALE SAA PROJECT

**Aigars Metlāns,
Edmunds Teirumnieks**
Latvija, Rēzekne, Austrumlatgales SAA projekts

***Abstract.** East – Latgale Region including Rezekne city and district and Ludza City and district. East – Latgale region occupies 5241 km² (about 8% of Latvia). There are 120273 inhabitants (4,9% of Latvia's population). Registration of waste volume in region is formal, because waste going to dumpsites as a matter of fact is not controlled except dumpsites used by largest towns. In East – Latgale region in year 2000 was 46 dumpsites and total waste volume 64700 m³.*

National Municipal Solid Waste Management Strategy foreseeing establish 10–12 new solid waste landfills in Latvia. The overall strategy in searching for a location of a new landfill includes three principal aspects:

- 1. The environmental impact of a landfill has to be as low as possible.*
- 2. The waste disposal interests should not conflict with other interests.*
- 3. The selected site should be reasonable from economic viewpoint.*

Taking into consideration the above aspects, the division of the land in areas suitable and non-suitable for location of a new landfill was based on the following criteria:

Geological structure and hydrogeological conditions;

Distance to urban areas;

Location of particularly protected nature objects;

Distance to surface water bodies.

Atkritumi ir cietas, šķidrās vai gāzveida vielas, kā arī izstrādājumi, kas attiecīgajā tehnoloģiskajā, saimnieciskajā vai fizioloģiskajā procesā ir liekas un tiek no tā izņemtas. Pēc rašanās sastāva tie ir sadzīves un rūpnieciskie atkritumi. Pēc to rašanās vietas tos iedala mājāsaimniecības, pašvaldību saimniecības, apkalpojošo iestāžu vai uzņēmumu un rūpniecības atkritumos.